

til dansk af C.C. Rafn i første bind af *Grønlands historiske Mindesmærker* (1838) og fortjener bestemt en oversættelse til godt moderne dansk som den foreliggende af Sagaen om Erik den Røde. Sammen med oversættelsen bringer J.P. Ægidius en fyldig indledning, hvori han gør rede for sit tekstgrundlag, ligesom han gør rede for det i detaljer i sine noter. Det er hans formål at præsentere Eriks den Rødes saga som litteratur, som en fortælling, man kan læse for sin fornøjelse. I indledningen gør han meget ud af at påvise fortællerens litterære greb om materialet. Han betragter Erik den Rødes saga som en beretning, der er baseret på mundtlige traditioner og intenderer at blive troet som historieskrivning, men samtidig forholder han sig agnostisk til sagaens eventuelle troværdighed. Oversættelsen er mundret og behagelig at læse, og Ægidius' illustrationer skæmmer ikke bogen. Da han mener, at Erik den Rødes saga er litterært uafhængig af *Grænlandingesaga*, må man håbe, at han også vil oversætte og kommentere denne. Der hviskes i krogene om, at man burde foranstalte en samlet nyoversættelse af alle islændingesagaer. Her bør den forelæggende oversættelse kunne glide tvangfrit ind.

Rikke Malmros

Benedicte Fønnesbech-Wulff, Bo Fritz-bøger, Kurt Villads Jensen, Michael Kræmmer og Martin Palsgaard: *Hellere Fanden selv end Erik på tronen! Konflikten mellem Jens Grand og Erik Menved 1294-1302. En oversættelse af procesakterne med indledning og suppleret med andre kilder.* (Odense Universitetsforlag, 1999). 260 s., 225 kr.

Danmark har en fornem tradition for gode oversættelser af kilderne til Danmarks egen middelalder. Desværre er det i de sidste mange år blot redaktører-

ne af den stadig igangværende udgivelse af *Danmarks Riges Breve*, som holder fanen højt på dette område. Desværre, fordi der stadig er mange kilder, som fortjener en dansk oversættelse, og desværre, fordi kildeoversættelser stadig er absolut – og måske endda i stigende grad – nødvendige arbejdsredskaber i historiefaget, hvor stadig færre behersker kildernes eget sprog. For de middelalderlige kilder er dette i altovervejende grad latin, og derfor skal denne udgivelse prises velkommen. Denne nye oversættelse lægger vægt på at præsentere kilderne med et mundret dansk, og det er derfor en udsøgt fornøjelse at læse de mange procesakter, som giver et forrygende indblik i sagsprocedurer og slebne advokatricks.

Sagen mellem Jens Grand (død 1327) og Erik Menved fra slutningen af 1200-årene er velkendt blandt historikerne som en af flere celebre processer og sager mellem kirke og konge. Det er en sag, som eksemplarisk har kunnet illustrere forholdet mellem middelalder-samfundets to øvrighedsformer og disse magtformers grundlag og historiske udvikling gennem tiltagende konflikter netop fra midten og slutningen af 1200-tallet. I dansk historiografi er disse sager (med de involverede ærkebiskopper, Jakob Erlandsen, Jens Grand og Esger Juul) endvidere ofte blevet kædet, givetvis ganske korrekt, sammen med kongemord, indre danske spændinger og konflikter i stormandsslægterne. De deltagende parter henviste ofte i deres egen argumentation netop til sådanne konkret-historiske problemer og årsager på linie med henvisninger til mere principielle overvejelser over magtens ophav og karakter. Det er en af fordelene ved denne nye oversættelse af de samlede retsakter, at netop forholdet mellem den politiske historie og idehistorien hos aktørerne selv nu kan underkastes analyse og fortolkning af andre end la-

tinkyndige. Derved får udgivelsen også stor betydning for nuværende og kommende historiestuderende. Det vil være oplagt at anvende dele af dette materiale i undervisningen i historisk metode, vel både på gymnasie- og universitetsniveau.

Grundlaget for oversættelserne af procesakterne fra sagen (sagerne) mellem ærkebiskop Jens Grand og kong Erik Menved er den i 1932 udgivne *Acta processus litium*, og sammenholdt med Ellen Jørgensens tidligere (1927) oversættelse af dele af materialet må denne udgivelse siges at fylde et åbenlyst hul. Bogen er udstyret med en indledning, som vil give et historisk rids over udviklingen i Danmark frem til 1300 og dermed give et bud på baggrunden for striden mellem kirke og konge. Imidlertid synes det problematisk så ensidigt at fokusere på indenrigspolitiske elementer i denne historiske fremstilling, der vel nok kan forklare, hvorfor striden brød ud, men alligevel ikke ganske formår at afklare sig over for det indlysende spørgsmål om, hvorfor striden forløb, som den gjorde. En mere europæisk, international vinkel på indledningsstoffet ville måske bedre have kunnet forklare, hvorfor pavedømmet øjensynligt svigtede og undsagde sin danske bannerfører. I denne sammenhæng skal det dog understreges, at det er glædeligt, at forfatterne og oversætterne i højere grad end vanligt i megen dansk historiefremstilling af perioden har forsøgt at orientere sig i kanonisk ret og retspraksis, når de vurderer striden og dens ophav. Vurderingerne af Jens Grands aktiviteter i denne sammenhæng er dog ikke altid indlysende. Eksempelvis hedder det om Jens Grand, at han viste stor omhu for at »rense kirken for misbrug« og til dette formål fik udvirket et sjældent privilegium til sig selv, idet ærkebiskoppen fik ret til selv at absolvere personer, som var bandlyst

for overfald på gejstlige. Det er dog svært at se, hvordan netop dette – i øvrigt ikke synderligt sjældne – privilegium skulle kunne rense kirken bedre end en tvungen absolutionsrejse til Rom, som oprindeligt foreskrevet i kanonisk ret. Sagen er vel snarere den, at pavedømmet ikke kunne administrere mængder af disse 'tvungne pilgrimme' og derfor ofte gav sådanne privilegier til lokale ærkebiskopper. De 'bodfærdige syndere' kunne så i stedet for at fylde korridorerne i pavepaladset fylde ærkebiskoppens hjemlige bødekasse. I det hele taget viste Jens Grand sig ivrig til at anvende sit bandlysningsredskab, også over for øvrige dele af den skandinaviske kirke. Dette resulterede i 1294 i den svenske kirkes endelige løsrivelse fra den danske primashøjhed, stik imod Jens Grands hensigter. Denne historie fortælles i indledningen for at etablere billedet af ærkebiskoppen som en halsstarrig mand, der ønskede at anvende de til rådighed stående midler til at udvide sine egne magtbeføjelser. Imidlertid var den danske kirkes primasstilling over for den svenske kirke på dette tidspunkt mere end 100 år gammel, og mon ikke også andre (mildere) ærkebiskopper ligeledes ville have kæmpet imod en svensk løsrivelse? På kirkemøder i Danmark i årene 1291 og 1292 genfremsatte Jens Grand Vejlekonstitutionen fra 1256, et træk, indledningens forfattere hævder, at Erik Menved nødvendigvis måtte opfatte som en provokation, idet konstitutionens bestemmelser om umiddelbar bandlysning af dem, der fængslede en biskop, vel har skullet finde praktisk anvendelse. Indledningen stiller sig imidlertid ikke spørgsmålet om, hvorvidt 'provokationen' i stedet var et svar på trusler fra kongens og andre stormænds side. I stedet spørger indledningen til, om Jens Grand måske har kendt til lignende bestemmelser fra kirkemødet i Bremen 1292. Ud over det indly-

sende interessante i, at Bremerkirken udsteder lignende vedtagelser på dette tidspunkt, må man svare, at den danske ærkebiskop ganske givet har kendt til disse bestemmelser. Kanonisk rets regler om *sententia promulgati*, hvorefter overfaldsmænd af gejstlige skulle være bandlyste allerede ved selve handlingen, havde på dette tidspunkt været basalt kirkeretligt stof igennem flere hundrede år – og i praksis anvendt af forgængeren Anders Sunesen og Slesvig-bispen Niels allerede i begyndelsen af 1200-årene, på dette tidspunkt dog i samarbejde med kongemagten og anvendt blandt andet over for skismatikere. Pointen med indledningens fremstilling på disse punkter er øjensynligt at etablere et billede af ærkebiskoppen som en mand, der nok havde sine principper og personlige vinding at kæmpe for, men som ikke formåede at vurdere hverken venner eller fjender i det indenrigs- og udenrigspolitiske klima nøgternt og derfor ikke kunne forhindre sin egen undergang. En juridisk dygtig og principfast kirkefyrste, men samtidig en politisk naiv leder. Dette er givetvis en korrekt vurdering, som imidlertid i høj grad er baseret på det forhold, at Jens Grand også blev undsagt af sin egen kirke. Lundekirken støttede åbenlyst kongemagten imod sin egen ærkebiskop. Dette forhold mangler vel stadig en ordentlig behandling i dansk kirkehistorie.

Bogen er udstyret med flere udmærkede registre, kort, stamtavler og en kildeoversigt. Herudover er der blevet plads til et særdeles informativt afsnit, der belyser selve den retslige procedure, som kom i anvendelse ved sager for den pavelige kurie. Bogen er således en rigtig god udgivelse, som bør finde anvendelse ved undervisningen i historie på forskellige niveauer. Bogen bør imidlertid læses af alle, som interesserer sig for Danmarks middelalder. Dels giver den

et indblik i praktisk, kanonisk ret i Danmarks middelalder (et stadig underbelyst tema i middelalderforskningen herhjemme), dels opklarer procesakterne jo Danmarkshistoriens vel nok mest omdiskuterede kongemord, det på Erik Glipping i 1286.

Torben K. Nielsen

Jørgen Elsøe Jensen: *Danmarks middelalderlige byplaner. Midtjylland*. (Dansk Komité for Byhistorie, Odense Universitetsforlag, 1998). 203 s., 225 kr.

Jørgen Elsøe Jensen: *Danmarks middelalderlige byplaner. Syd- og Vestsjælland*. (Dansk Komité for Byhistorie og Skov- og Naturstyrelsen, Odense Universitetsforlag, 1999.) 190 s., 225 kr.

De foreliggende bind er det femte og sjette bind af serien, der skal omfatte i alt syv bind, hvoraf det første udkom i 1992. Jeg har tidligere anmeldt de tre første bind, omfattende de fynske, syd- og sønderjyske byer samt byer på Lolland-Falster og Møn (se *Historie* 1997, 2, s. 353-356). Derimod har jeg ikke set det fjerde bind om de nordjyske byer (udkommet 1995).

For at begynde med de (halv)gode nyheder. Det bliver i de foreliggende bind klart udtrykt, at undersøgelsens formål er at afdække »i hvilket omfang de danske middelalderbyer har bevaret deres oprindelige byplaner, hvilke forandringer de har gennemgået og i hvilken tilstand og bevaringssituation, de befinder sig«, og at undersøgelsen er udgivet som »en serie byplanregistranter« (forord).

I indledningen, kaldet »Danmarks købstæder – en kulturomgivelse fra middelalderen« i femte bind, og »Danmarks købstæder – 1000 års kulturhistorie« i sjette bind, uddybes dette ved en kort introduktion af undersøgelsens